

ZRINYI A XVII. SZÁZAD VILÁGÁBAN.

(Első közlemény.)

I.

«Látok egy rettenetes sárkánt, mely méreggel, dühösséggel teli, kapóul és ölében viseli a magyar koronát, én csaknem mintegy néma, kinek semmi professióm a mesterséges szólásra nincsen, felkiáltok mindazonáltal, ha kiáltásommal elijeszthetném ezt a dühös sárkánt, kiáltván: Ne bántsd a magyart!» Tudta Zrinyi, hogy e sárkány ellen nem segít a felkiáltás, csak a fegyver. Ez a *Török áfium* erősödő, dübörgő refrainje: fegyver! Támadjon fel ez az ország, újuljon meg lélekben és vívjon meg a törökkel. Zrinyit ekkor nem egészen három év választotta el a nem sejtett haláltól, s utolsó pillanatáig ennek a viadalnak a jegyében élt, mint ahogy erre született és erre nevelték.

Hivatása már gyermek korában szimbolumot öltött előtte, amikor még a poézis osztályát járta a gráci jezsuitáknál. A jezsuiták színjátékokban, misztériumokban dicsőítették a hit hőseit, s ezek az ünnepi játékok át meg át voltak szöve korszerű vonatkozásokkal. A fiatal Zrinyi öccsével együtt több ilyen misztériumot látott, köztük Szent György viadalát a sárkányokkal.¹ Természetesen a legyőzött sárkányok egyike, ha nem is valamennyi, a törököt jelképezte. Zrinyi megrendülten fogadhatta magába a képet egész életére: hiszen apja, nagyapja György volt, s védőszentjüket tisztelték Szent Györgyben — küzdöttek is Szent Györgyként a török sárkány ellen. Mártirhalált halt ősöknek példája lelkesíthette a Zrinyieket. S ennek az őznek keresztnevét örökölte a dédunoka.

Mindaz a nagy tisztelet, amely a dédapát körülfogta, kötelességgként súlyosodott a fiatal Zrinyire. De nem is szorult sok biztatásra. Nyugtalan, forró vérének nyűg volt az iskola, alig várta, hogy cselekedhessék. Üres óráiban a kobzot verte, mint apja.² A vitézi dalok egyhangú ritmusa lelkének ösztönös formája lett: ebben írta meg nagy eposzát. Nem bírta sokáig a függést, a békés életet könyvek között: hazament a déli

¹ Széchy Károly: *Gróf Zrinyi Miklós, a költő*. 1896. 58. l.

² Takáts Sándor: *Zrinyi Miklós emlékezete*. Bpesti Szemle, 1918. 173. kötet 345. l.

végekre. De bizony tanulnia kellett tovább. Csakhamar Nagyszombatban látjuk, majd Bécsben az egyetemen; beszédet tart a dómban Magyarország védőszentjéről, Szt. Lászlóról, akiről második keresztnevét nyerte.

Bécsben sem maradt meg sokáig, ismét Nagyszombatba ment gyámja udvarába.¹ Pázmány Péter nagy célokra nevelte a horvát bánok sarjadékát. Azon igyekezett, hogy ami neki nem sikerült: egyetemes európai ligával kiűzni a törököt², azt gyámfia vigye végbe. Hivatott vezért akart belőle teremteni a nemzetnek. Zrinyi már akkor olvashatta a magyar történelmet, Bonfinit, Thuróczit és Istvánffy. Ez az utóbbi dédapjának nemcsak hősi halálát beszélte el, hanem megőrizte egy beszédét is, amelyben az hatalmas nemzeti hadsereggel a török kiűzését javasolta.³ Végül tanulmányai befejezésül gyámja zarándokútra küldte Olaszországba.

*

VIII. Orbán pápa sokoldalú, de magát koncentrálni tudó, hatalmas egyéniség volt. Politikus, hadvezér, mecénás, óda- és zsoltárköltő s az egyház feje egy személyben. Szeretettel és kitüntetően fogadta a tizenhatéves Zrinyit. Költeményei kötetén kívül olyan horatiusi idézettel ajándékozta meg, mely irányt adhatott volna egy életre más korban is, nemcsak az emblémák és jelszavak korában:⁴

Fortes creantur fortibus et bonis;
Est in iuvenis, est in equis patrum
Virtus, neque inbellem feroces
Progenerant aquilae columbam.

Valószínű, hogy a pápa bemutatta Zrinyinek alkotásait és rajta volt, hogy megismerje az olasz szellemi életet is.

Az akkori szellemi élet középpontjaiban, az akadémiákon, vitatták meg az irodalmi problémákat, olvasták föl a divatos költők verseit és a tagok nagymennyiségű utánzatait a líra, eposz, levelek, történeti próza köréből. Rómában tartotta székhelyét többek között a híres Accademia degl'Umoristi, melynek nemrégiben a 'század ékessége', maga Marino volt a 'fejedelme'. Még élénken emlékezhetek az akadémián a Franciaországból hazatérő Marino fényes fogadására (1623), mikor az fölolva-

¹ L. Fraknoi V.: *Zrinyi a költő tanulóévei*. Bpesti Szemle, 1917. 170. kötet, 161—183. l.

² Hóman—Szekfü: *Magyar történet. A XVII. század*. 1931. 285. l.

³ Négyesy L.: *Gróf Zrinyi Miklós művei*: I. kötet. Bevezetés, 30. l.

⁴ L. Zrinyi bejegyzését M. Barberini: *Poemata c.* könyvéhez. *Bibliotheca Zrinyiana*. Wien. 1893.

⁵ Legalább is erre enged következtetni a lelki okokon kívül Zrinyi könyvtárának egy darabja is: *Aedes Barberinae ad Quirinale a Comite Heronimo Tertio Perusino descriptae*. L. *Bibl. Zrinyi*. 84. l.

sott egy éneket készülő vallásos eposzából a *Strage degl'Innocentiből*. Marino életének dicsőséggel teli korszaka volt, midőn VIII. Orbán pártfogoltjaként, kardinálisok körében, akadémiák szakadatlan ünneplése közepett olvasta föl egyre-másra költeményeit.¹ Halála után az Accademia degl'Umoristiben tisztelték legbensőbbben és védelmezték abban a heves vitában, amelyet a 'petrarchista' Tommaso Stigliani támasztott ellene. Marino kedvelt művét, a *Strage degl'Innocentit* még első kiadásának évében (Nápoly, 1632) újranyomják Rómában egy töredék eposzával, a *Gerusalemme distruttával* együtt.² Zrinyi itt ismerhette meg Marino költészetét, de nemcsak líráját, hanem két vallásos eposzát is, melyek — mint látni fogjuk — döntő szerepet játszottak a *Szigeti veszedelem* keletkezésében. Marino e két eposza nyilvánvaló Tasso-utánezet és beletartozik a seicento eposzáradatába.

Olaszországban a török ellen buzdító irodalom még humanista örökség, azonban Tasso tette a keresztény-pogány küzdelmeket minden barokk epikus költő hevületének célpontjává. Először Tasso hőseiről, cselekvényéről keletkeztek ciklikus hősköltemények. Majd kezdtek megénekelgetni minden számbavehető csetepatét, melyben olaszoknak dolguk volt a törökkel, azután idegen országok hős törökverői kerültek sorra (pl. Skander bég), majd már a török sem volt lényeges, csak pogány legyen (Bulgheria convertita, Attila), vagy a tatárokat tették meg keresztényeknek s velük harcoltatták a törököket, végül az olasz városok mesékbe vesző eredetét, vagy egykorú hódításokat, várostromokat választottak énekük tárgyává. Sannazzaro és Tasso nyomait követve vallásos eposzokat is írtak; ilyenek voltak Marino vallásos eposzai is.³

Ez a gazdagon virágzó eposzköltészet figyelemmel kísért minden töröktől visszafoglalt országrészt vagy várat, és még a *Szigeti veszedelem* megírása után több, mint három évtizeddel is hozott létre eposzokat, pl. Buda visszafoglalásáról kettőt.⁴ Valamennyiükben Tasso motívumait, alakjait, Tankrédet, Goffrédot, Clorindát, Armidát, Argantét, és Ariosto hőseit látjuk viszont megszokott nevükön, vagy új névvel, de csak annyi színezéssel és változtatással, amennyit az epigonok egyénisége bele tudott vinni.⁵ A műeposz egy tipikus vonását látjuk, fokozottan a seicento hőskölteményeiben: ha csak lehetséges dinasztikus

¹ Marino római tartózkodására vonatkozólag I. Fr. Pico: *Il Cavalier Marino*. Roma. 1927. 46—51. l.

² *Scrittori d'Italia*. G. B. Marino: *Poesie varie*. Bari. 1913. 405. l. jegyzet.

³ *L. Storia dei Generi Letterari Italiani*. Antonio Belloni: *Il poema epico e mitologico*. Milano, 254—297. l.

⁴ L. Eug. Kastner: *Epopee italiane sulla liberazione di Buda dal dominio turco*. Corvina. 1927. 100—109. l.

⁵ V. ö. Belloni: i. m. 294. l.

célokat szolgálnak, fejedelmi családok őseit állítják be Krisztus bajnokainak, de nem felejtik el megjöendőlni a dicső tetteket sem, melyeket az ősök leszármazottai fognak véghezvinni.

Ebbe a csatamotívumoktól telített irodalmi levegőbe, ahol azonban a műveltek legnagyobb része még nem látott élő törököt, toppan be a fiatal magyar főúr, idegenszerű öltözetében, mártírok, törökverők ivadéka, kobzos diák, aki a harcok közvetlen közelében élt, sőt már forgott is csatákban. A kíváncsi és lelkes olaszok bizonyára nem fukarodtak dédapját Tasso hőseihez hasonlítani. A Szentatyától felgyújtott lelki gyermekembert körülfogja a barokk patosz és ennek terméke a Tasso-irodalom. Valószínű, hogy nemcsak Tasso, Ariosto, Marino, hanem afféle epigon munkák is megfordultak a kezén, hiszen könyvtárában is odatette a nagyok mellé bizonyos Pietro Paolo Tozzi hőskölteményét a *Babilonia distruttat*.¹ Alkalmasint hozzájutott az *Amedeide* is, az a dinasztikus eposz, amelyet Gabriele Chiabrera, korának leghíresebb olasz fejedelmi családjáról, a szavojai uralkodó házról írt. A Savoiai család egyik ősenek, V. vagy Nagy Amedeónak törökellenes vállalatát énekelte meg benne.² Az eposz ajánlása Carlo Emanuele-hez vezet, ahhoz a fejedelemhez, akiben a Machiavelli megjöendőlte „redentore d' Italia”-t vélték megtestesülni. Az olasz irodalom minden kiválóságát szellemi körébe vont. Marino, Murtola, Tassoni, Chiabrera, Testi, Botero, Boccacini tisztelték benne a mecénást és remélték benne a barbárok kiűzőjét, a törökellenes olasz liga megteremtőjét. A fejedelem nemcsak „Italia első harcosa” volt, hanem maga is költő, kritikus, politikai író. Az irodalomra való hajlamot mintegy örökséget hagyta fiára, Vittorio Amedeóra is. Zrinyi lennjártakor ez a fiatal fejedelem uralkodott. Nagy apától született, nagy ősökre emlékeztető nevet hordott és még az ígéretbeváltás ideje előtt állt: Itália minden nemesebb lelke aggódva figyelte, folytatja-e apja művét. Annál inkább, mert a szavojai családhoz kapcsolódott a barokk életet átjáró politikai elvnek, a „ragion di stato”-nak legnemzetibb formája, Traiano Boccacinié.

A „ragion di stato”-nak igazi hazája Olaszország volt, szellemi apja pedig az a Machiavelli, akit épen a „ragion di stato”-elméletírói kárhoztattak legélesebben. Ugyanis a renaissance-kori uralkodási módszer továbbfejlődött a kezdődő barokkban, épen ezért a politikai élet érvényben tartotta Machiavelli tételeit. Műveit olvasták, történeti módszerét magukévá tették. A római monarchia történetíróját, Tacitust, magyarázza Scipione Ammirato műve, *Discorsi sopra Cornelio Tacito* (1594), Tacit-

¹ L. *Biblioth. Zrinyi*. S. 76.

² L. Giuseppe Rua: *L'epopea savoina alla corte di Carlo Emanuele I*. Giorn. Storico della lett. Ital. XXII: 120—157. l.

tuson alapul Justus Lipsius machiavellista könyve, a *Politico- rum . . . libri sex* (1589). Ezzel egyidejűleg megindulnak a támadások is Machiavelli ellen (Gentillet, Bodin).¹ De az eredmény mégis csak az, hogy a következő század politikai oraculumá Tacitus marad, műveiből barokk mezbe öltöztetett machiavellista tételeket vontak le. Fejedelmi eszményük felemás. A 'ragion di stato' olasz mestere, Carlo Emanuele fiainak nevelője, Giovanni Botero, fogalmazta meg legjellemzőbben ezt a felemás fejedelmi eszményt. Szerinte a fejedelem legyen istenfélő, bőkezű, bátor, eszes, de legyen kérlelhetetlen az eretnekek s mindazok iránt, akik abszolút hatalma ellen föllázadnak, ne bízzék meg senkiben, legyen képmutató, ravasz . . . stb.²

Nagyobb lendítést adott a savoiai udvar politikájának Traiano Boccalini. Ő volt a szolgaságba süllyedt olasz nemzet élő lelkiismerete. Eszmény és valóság között vergődik, mint Machiavelli. Gyűlöli a zsarnokot, mert az állam érdekét a magáéval azonosítja és csak kihasználja a népet. A fejedelem igazi feladata az alattvalók és maga között tökéletes harmóniát teremteni, alattvalóit boldogítani, azoknak viszont kötelességük a föltétlen engedelmesség. A valóságban azonban az emberek rosszak, s a fejedelem kénytelen hozzájuk alkalmazkodni. Így lesz Boccalini is Machiavelli követője.³ Korszakos jelentőségű tanításában a nemzeti gondolat. Kívánja, hogy a természetes határok szabjanak mértéket a fejedelmek hatalomvágyának.⁴ Itáliát, ezt a földrajzi egységet, hagyják el a barbárok — a föl-szabadítás a szavojai uralkodóháztól várható. Ezek a gondolatai a rideg Machiavellinek abban a lázító beszédében gyökereznek, melyet az Itália megváltójáról mondott. Logikailag azonban Boccalini kívánsága a 'ragion di stato' íróinak abból az elvéből folyik, hogy a fejedelmek saját érdekükben tartózkodjanak a természetellenes hódításoktól.

Boccalini elméletét a szavojai udvar lelkesen fogadta, tanításai nyomán politikai iskola alakult, idegenellenes irodalom fejlődött. Manifesztumok, filippikák forognak közkézen. Egyesek átveszik Boccalini műformáját is: a parnasszusi riportot.⁵ Maga Carlo Emanuele is résztvett ebben a spanyolokkal folytatott vitairadalomban. A szavojai udvarral vitázó spanyol író, Quevedo, így foglalja össze az új olasz politikát:⁶ «Szavója hercege magára vette a buzditást, amit Niccolo Machiavelli a

¹ Friedrich Meinecke: *Die Idee der Staaträson*. München u. Berlin, 192. 615—80. l.

² A. Belloni; *Seicento*. 386. l.

³ U. a. 389—396. l.

⁴ Tr. Boccalini: i. m. I. k. 268—269. l.

⁵ Belloni: i. m. p. 397.

⁶ *Biblioteca de autores españoles*. V. 48. k. *Lince de Italia*. Idézi M. Menghini: *La vita e le opere di G.B. Marino*. Roma. 1888. 32. l.

tirannusról írott könyve, az úgynevezett ‚Principe‘ végén adott: hogy szabadítsa fel Itáliát a barbároktól, ugyanígy fogta föl Boccacini célzásait és a ‚Pietra del Paragone‘ roszindulatú megjegyzéseit és gyanúsításait; és elhatározta, hogy megszerzi magának ezt a nagyszerű, de épannyira nehéz címet: ‚Itália felszabadítója‘.

Milyen hatással volt Zrinyire az olasz nemzeti gondolat?

Arra egyelőre nincs semmi bizonyítékunk, hogy Zrinyi a szavojai udvarban járt, de ez nem is lényeges. Hallhatott eleget Szavojáról akár a züllött, gyűlölt spanyol uralom székhelyén, Nápolyban, akár a franciabarát pápai udvarban, vagy II. Ferdinánd toscanai hercegtől, akivel továbbra is fenntartotta az összeköttetést.¹ Különben pedig a ‚ragion di stato‘ annyira átjárta a mindennapi életet, hogy még a piacon és borbélyműhelyekben is arról vitatkoztak.² Bizonyára érdekelte Zrinyit a szétszaggatott Olaszország vágya a megváltás után, hiszen előtte lebegett szétszaggatott, idegenektől zsarolt Magyarország. Kétségtelen bizonyíték Zrinyi érdeklődésére a csáktornyai könyvtár, melyben negyven ‚ragion di stato‘-val foglalkozó mű van, köztük a szavojai spanyolelleses irodalom minden fontosabb terméke: Boccacini parnasszusi riportjai, spanyolelleses műve a *Pietra del Paragone*, Valerio Fulvio Savoiano többrendbeli válasza Quevedónak s egy pontosabban nem jelzett mű, melyről Zrinyi sajátkezűleg írt katalogusában ezt jegyzi meg: «Carlo Emanuel Libellus Italicus.»³

Tehát Zrinyi Itáliában megismerte Tassót és a nyomán járó irodalmat, Marino líráját és eposzait, a nemzetközi politikát, a ‚ragion di stato‘ tanát, az irodalomban is tevékenykedő szavojai dinasztia nemzetmegváltó céljait. Visszatért nyolchónapos körútjáról a Zrinyi-nemzetség nemzetmegváltói hivatásában fölmagasztosulva, az önnevelés elhatározásával. És valószínűleg még egy szándékkal: hogy ha majd képes lesz reá, az olasz eposzok mintájára megéneklí öse önfeláldozását, de Karnarutics krónikás énekénél szebben.

¹ Már Király György (*Zrinyi és a renaissance*. Nyugat. 1920. 551. l.) föltelezte egy éles megfigyelése kapcsán (a Zrinyihez lehajló kereszt és egy firenzei freskó hasonlósága), hogy Zrinyi bizonyosan nem került el Firenzét. E föltevést megerősíti Zrinyinek egy sajátkezű jegyzete, melyet V. Malvezzi könyvébe írt le: «Láttam az Florentiai hercegnél az Török Chászár fiát nagy gondolatokat forralni.» (Közl. Széchy. i. m. III. köt. 199. l. jegyzet.) Később is fenntartotta az érintkezést a firenzei udvarral. Kiténik ez nádorságot kereső leveléből, melyben szolgálja útján felajánlja Rákóczi Györgynek, hogy Vittorio Sirinek közvetíti a fejedelemre vonatkozó újságból való adatokat, leveleket, okiratokat, úgyis leküldi szolgáját a «florentiai herceghez.» (Kiadta Széchy i. m. III. köt. Függelék, 262. l.)

² Tr. Boccacini. i. m. I. k. 315. l. Meinecke i. m. 98. 147. l.

³ *Bibl. Zrinyiana*. 78. l. A IX. *Scholastici* sorozatban. 6. 57.

II.

Különös emblémát találunk Zrinyi egyik könyvében. Családi címerei, arcképei után Szigetvár látképére akadunk: fölötte allegórikus kép, amint Zeus lesujtja Phaetont a rohanó napszekérről.¹ Phaeton elnyerte a kegyet, hogy hajthassa apja szekerét, de gyöngé volt megfékezni a lovakat; a nap paripái elragadták, lángba borította, fölperzselt a földet, ezért nyomon érte a büntetés: Zeus lesujtotta.

Zrinyi ellentétekben vívódó lelke nyílik meg előttünk ezen az allegórián keresztül. Írásai forró, szenvedélyes léleknek mutatják, de ugyanakkor racionálisnak; tüze egy-egy elkeseredett mozdulatán keresztüllobban, de egész élete önmagán uralkodó, fegyelmezett főt mutat. A veszélyt mindig idejekorán föl tudta ismerni, és a jezsuita nevelés voluntarismusa átsegítette lelki harcain. Katonának született, olyannak, mint akikről azt írja, hogy a lélek forrósága ösztönzi őket mások veszedelmére. Azonban a szétszaggatott Magyarország „region di stato“-ja is erre buzdítja: ez szerinte a leghasznosabb foglalkozás a házára.² Viszont a «hadi mesterség» a legtöbb «hasznot veszi» a tanulásból. Ezért tudatosan készül hivatására. És amikor hatalmas pátosza, de mindenekfölött a Biblia, meg a végvári vitézek Isten tenyerén nyugvó élete az örökkévaló eszmék magaslatára emelték, ugyanakkor lenn tudott maradni a földön. Tervei merészek, de mindig reálisak voltak, mert számbavette az élet minden emberi és várható mozzanatát, de el volt készülve a természetfölöttiekre és váratlanokra is. Zrinyi egyéniségében a földinek és az örökkévalónak ez az összeolvadása a legnagyobb. Innen van, hogy művei mindig a teljes Zrinyit adják: hadtudományi és politikai művei profétai ihletűek, vallásos eposzának nagyszabású kompozíciója pedig hadtudományi és politikai aforizmákat is tartalmaz.

Csodálatos az is, hogyan tudott európai életet élni egy végvárban. Amint Olaszországból hazatérve berendezkedett, hozzálátott, hogy apjától rámaradt és körútjáról magával hozott könyveit könyvtárrá egészítse ki. A szükséges könyvek legnagyobb részét a közeli Velencéből szerezte be. Mindenek előtt hivatásába vágó könyveket, olasz körútja alkalmával megismert irodalmi műveket vásárolt. Híres és kétesértékű államraison-írókat, hadtudományi, történeti, földrajzi könyveket gyűjt össze. Az egész korabeli történetirodalmat összeszedi könyvtárába: Sforza-Pallavicini, Priorato, Davila, Bentivoglio, Strada és a kisebbek történeti monografiáin, Pietro

¹ *Bibl. Zrinyiana.* 12. 1.

² *Gróf Zrinyi Miklós... hadtudományi munkái.* Kiadta Rónai Horváth Jenő. 1891. 71—72. l.

della Valle keleti útirajzain, Virgilio Malvezzi politikai regényein keresztül Vittoria Siri európai újságjáig.¹ Megszerzi a latin remekírókat, az olasz irodalom nagyjait (Dantét, Petrarcat, Boccacciót, Ariostót, Machiavellit, Guicciardinót) és melléjük jótékony homályba vesző „accademico virtuoso”-kat. Jellemző, hogy a könyvtárban az olasz költők tizennyolc kötete közül hét Marino műveit tartalmazza. Érdeklődése kiterjedt a titokzatos, csodálatos, kényes és nevetséges dolgokra is. Érdekelte őt a mágia, anatómia, állattan, Nyugat-India rejtelmek, a makarónikus-költészet, a politikai röpiratok és Angelica Tarabotti olasz költőnő levelei. Ha könyvtárának vagy háromszáz címet tartalmazó katalógusát átfutjuk, föltűnik, hogy túlsúlyban vannak a történelmi könyvek. Mi ennek az oka? Maga Zrinyi nyilatkozik róla a *Vitéz hadnagy* előszavában: „azért, mert experientiával ebben a békésseculumban (ha annak kell mondani) a török rablásait nem igen tanulhatni, applicáltam magamat históriák olvasására. A magyarokét először átolvasván, rájöttem a rómaiakra, akikből im tanultam is egynéhány tudományokat, ugyan jobb részét azért experientiával is comprobáltam.” Tehát először a magyar történetet olvasta. Kivált három alak vonzotta: Hunyadi János, Mátyás király és dédapja. Állandóan jegyzetekkel kísérte olvasmányait.² E jegyzetekből alakult ki hadtudományi aforizmáinak jó része. Zrinyi új műfajokat honosított meg a prózában. Amint mindegyre magasabb katonai tisztségeket ért el, a szerint mindig megírta az épen időszerű tisztségben követendő elveket. Így, amikor 1646-ban kinevezik tábornommesterré: belefog a *Tábori kis tractába*, de amikor 1649-ben beiktatják a horvát báni hivatalba s megválasztják a horvát végvárak főkapitányává, előbbi munkáját abbahagyja és *Vitéz hadnagy* címmel gyűjteni kezdi a hadvezetésre vonatkozó gondolatait.

Munkái és a könyvtárában meglévő korabeli művek között a legszorosabb az összefüggés. Igaz ugyan, hogy Zrinyi prózai munkásságát nem szabad eredetiség szempontjából vizsgálni, mert őt gyakorlati cél vezette: tanulni akart, és honfitársain segíteni — egyébként is, ha hiányzó műfajt kell pótolni, az első kísérlet mindig többé-kevésbé szabad fordítás szokott lenni. Zrinyi még így is hozzá alkalmazta az átvett igazságokat

¹ Vittorio Sirivel személyes ismeretségben volt. Az olasz történetíró Zrinyiről nagy dicsérettel emlékezik meg. Érdekes, hogy az olaszul nem tudó magyar olvasókra annyira tekintettel volt Siri, hogy a Magyarországon történt eseményeket latinul vette be újságjába. (L. Zrinyi Miklós levele a nádorság kérdéséről. Kiadta Széchy: i. m. i. k. 261—262. l.)

² Rendkívüli hiány, hogy ezek a jegyzetek mindaddig kiadatlanok. Pedig rajtuk keresztül tudnánk közelebb félni Zrinyi lelkéhez, műveinek genesiséhez.

egyéniségéhez, a viszonyokhoz és tapasztalataihoz. Sőt, ha forrásait nem ismerve olvasni kezdjük, eszünkbe sem jut átvételre gondolni, mert lelkesedése áttüzesíti anyagát, lényegre törekvő, görgeteges nyelve átalakítja épügy, mint amikor a szürke anyag szikrázó, vakító tüzzé olvad a kohóban és hasznos formákba ömlik.

Ezt tapasztaljuk akkor is, ha összehasonlítva Marino vallásos eposzait a *Szigeti veszedelemmel*, beelátunk e hősköltemény keletkezésébe.

A *Szigeti veszedelmet* tartalmazó verses kötet címe allegorikus: *Adriai tengernek Syrenája*. Ezt a címet akár Marino is adhatta volna, mert ő hirdette, hogy a költő célja, meglepetést okozni az olvasónak.¹ S valóban Marino tud fölvilágosítást adni a cím eredetére. Marino Nápoly szülőtte volt: a hitrege szerint Nápoly közelében éltek a szirének a tengerparton, ezért a Tyrrheni tengert a „szirének tengeré-nek” nevezték. Midőn Marino diadalmenetben bevonult Nápolyba, úgy üdvözlik, mint «egy új tengert», amely «a nemes szirén tengerébe» torkollik.² Marino költészetének sokat használt kelléke a «szirén», s nyomán Zrinyi többször használja.

Marinót ádáz ellensége, Stigliani, «a gonosz szirén fia» nem egészen hizelgő elnevezéssel illeti.³ Maga Marino pásztor-költészetét «pásztorsip»-nak (Zampogna), épenúgy egész költői készségét «sirena»-nak nevezi. A *Strage degl' Innocenti* ajánlásában Alba hercegnek, Nápoly kormányzójának dicséretét így fejezi be: «Úgy, hogy nemcsak az én szirénám ünnepli és énekl boldogan híres tetteid, hanem a Tyrrheni tenger hangos habja is a te halhatatlan nevedet mormolja.»⁴

Zrinyi járt Nápolyban, Marino szülővárosában, majd megvette a *Strage degl' Innocenti* velencei kiadását⁵ és a *Szigeti veszedelem* következő helyeiről kétségtelenül megállapítható, hogy használta:

A *Strage degl' Innocenti*-ben olvassuk, hogy az alvilág fejedelme a három furia testvérét, a Kegyetlenséget küldi, hogy Heródest a betlehemi kisdedek lemészárlására rávegye. Marino először leírja az alvilág fejedelmét: kígyó-kötelekkel megkötözve ül trónusán; haját is kígyók díszítik, tekintete dült

¹ «È del Poeta il fin la meraviglia.» Idézi Fr. Picco im. 81. l.

² Idézi u. a. i. m. 51. l.

³ «Figlio della Sirena ingannatrice ed alla madre equal se'l ver si dice.» Idézi Menghini im. 288. l.

⁴ Marino: *Opere*. Napoli. 1861. 451. l.

⁵ Zrinyi nápolyi tartózkodására: Fraknói: i. m. 181. l.

A *Strage degl' Innocenti* megvan a Zrinyi-katalogusban. Bibl. Zrinyiana S. 19. és 77.

és véres orrából, szájából füstölgő, gőzölgő lehellet tódul (I. 5—8.). Zrinyi ezt megrövidítve Allecto külsejére viszi át:

Száz lánccal van kötve, száz bilincs a kezén,
Kigyókból áll haja s kötélnövek fején,
Véres, mérges tajték foly ki az két szemén,
Dohos kénkúpára jön ki rut gégején.

A Kegyetlenség elröpül teljesíteni a parancsot; amerre száll, minden élet elpusztul. Így ér Heródes palotájába, de nem akarja hazug és gonosz szörnycarcát mutatni. Fölveszi Heródes elhúnyt fivérének, Giusippónak külsejét. Zrinyinél ugyanezen okból veszi fel Allektó Szulimán atyjának külsejét:

S, hogy inkább hamarább elhitesse véle
És, hogy megrettenést szívében ne tenne . . .

Szelim épen úgy korholja fiát, mint Giusippo az alvó Heródest:

Fiam, te aluszol? — így kezdé beszédét . . .
Aluszol te mostan és nem nézsz elődben.» (I. 34, 35.)

Giusippo a hanyag sajkához hasonlítja Heródest: nem veszi észre, hogy sűrű, sötét felhők fogják körül (I. 54.). Zrinyinél is megtalálható a hasonlat nyoma:

Aluszol te mostan és nem nézsz elődben,
Mely nagy fölyhöt kerenget Károl elődben
És, hogyha idején nem vészed eszedben,
Itt fogsz megnyomatni aluvó helyedben. (I. 35.)

Beszédük gondolatmenete is egyezik. Giusippo figyelmezteti Heródest a királyi sarj születésére, akit a nép máris királynak nevez, emlékezteti öccsét, hogy fogott már fegyvert kisebb okért is, végül megígéri Heródesnek, hogy mellette lesz és segíteni fogja. (I. 55—58.) Szelim ugyanígy figyelmezteti fiát, hogy addig menjen a magyarokra, amíg nincs egyezés köztük, mert ha időt ad nekik, azok veszítik el őt. Megígéri Szulimánnak: («Én leszek melletted és minden dologra Vigyázok hűséggel s minden nyavajádra.» I. 38.) Inti Szulimánt, ne menjen a kazulokra, ott nem engedi őket győzni fátuma. Végül még egyszer bátorítja fiát, ne féljen, mert ő és Mohamed próféta mellette lesznek. (I. 36—43.)

Marinónál a fúria, miután befejezte beszédét, mérges, sziszegő kígyót ereszt a király kebelébe, (Vergilius!) majd pedig tüzet lehel ereibe (I. 59. Tasso). Zrinyi elkerüli ezt a komikus halmozást, csak a kígyó-motívumot használja föl és kiegészíti azzal a művészi fokozással, amelyet Arany János már méltatott. (I. 44—45.)

Zrinyi figyelmét nem kerülte el az sem, miként remekel Marino a pokol rajzában. Hasznát is vette a Sziget ellen vonuló pokolbeli lelkek fölsorolásakor.

Marinónál a pokol szürkeségben gomolygó összevisszaság. A Háború, Bosszú, Düh absztrakciói között lengeti nagy kaszáját a Halál, (I. 40.) emberszörnyek, állatszörnyek csordái, ismét rőt, mitikus alakok tódulnak szemünk elé, (I. 41—46.) Zrinyi majdnem valamennyit szerepelteti, de csatarendbe állítja őket: hiszen ostromra vonulnak! Előre engedi az ijesztő állatszörnyeket, utánuk az emberszörnyeket, közülük is előbb jönnek a látásra rútak, aztán a fülettépően jajgatók, végül a szörnyalakúak. (XIV. 36—39.)

De mindezek között kevelységgel sétál
Az világ rőtentő szörnyüségés halál,
Mindent irtózással meggyőz és nagysággal,
Mindkét keze terhes iszonyú kaszával.

Marino lapos leírásában a Halál rút szörny a sok között, Zrinyinél akkorára nő, hogy szinte beborítja árnyékával a földet.

Alderán buzdító beszédet intéz az ostromra induló lelkekhez: nem vesztették el fegyverüket azáltal, hogy letaszítottak a csillagos égből. Mégis elszenvedték, hogy a Megváltó leszálljon a pokolba és magával vigyen lelkeket. Sőt azóta a föld alá bujnak, ha csak meglátják a keresztet, pedig:

Miért rettegteni kell az vitéz szüvet,
Az mely az égben is nagy próbákat tett. (XIV. 42—50.)

Jöjjenek a török segítségére, támadják meg Szigetet. (XIV. 42—50.)

Könnyű fölismerni, hogy e beszéd gondolatmenete az ég ellen lázadó Lucifer monológjából származik. (*Strage degl' Innocenti*, I. 26—32.). Lucifer visszaemlékezik, hogy elvesztette ugyan az égben a harcot, de maga a nagy vállalkozás is dicsőség. Hanem az Isten nem éri be győzelmével, ki akarja népteleníteni az alvilágot. (I. 29.) De nem kell félni az erőszaktól. Ha el vesztette is ragyogását, nem vesztette el égi természetét. Olyan erős, amilyen volt: ha nem indíthat háborút Isten ellen az égben, majd indít a földön.

Az eddig bemutatott egyezésekből kitűnik, hogy Zrinyi használta Marinónak e művét és így ajánlását is olvasta, melyben «sirena»-nak nevezi költészetét. Zrinyi családjának története az Adria közelében fekvő brebiri lovagvárból indult ki, a család tengerrel határos birtokai később is megmaradtak. Zrinyi, a költő, Marino szerepét szánta magának Magyarországon: amint Marino a Tyrrheni tenger «sirena»-ja volt, úgy akart ő az Adriai tenger «sirena»-ja lenni. Valóban így is van: nemcsak lírájában honosította meg műformáit, hanem Marino töredékben maradt eposzától, a *Gerusalemme distruttata* nyerte a közvetlen ösztönzést a *Szigeti veszedelem* megírására.

KARDOS TIBOR.